

УДК 271.4-789.17(477.83/.86)''18''

О. І. Беґей

Львівський інститут економіки і туризму

ДОБРОМИЛЬСЬКА РЕФОРМА: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ

На основі залучення маловідомих джерел та історіографічних розвідок проаналізовано становище галицького чернецтва кінця XVIII – початку XX ст. Основний акцент зроблено на розгляді передумов проведення Добромильської реформи василіанського чину 1882 р. та основних подій, що з цим були пов'язані. Висвітлено її значення у справі відродження чернецтва краю.

Ключові слова: Добромильська реформа, василіанський чин, історія, монастир.

На основе малоизвестных источников и историографических исследований проанализировано положение галицкого монашества конца XVIII – начала XX ст. Основной акцент сделан на рассмотрении предпосылок проведения Добромильской реформы василианского чина 1882 г. и основных связанных с этим событий. Освещено ее значение в деле возрождения монашества региона.

Ключевые слова: Добромильская реформа, василианский чин, история, монастырь.

Based on the bringing little-known sources and historical and graphical studies, the situation of Halytskyi monasticism in the late XVIII - early XX century is analyzed. The emphasis is given to consideration of the conditions and key events related to the reform of Dobromil Basilian Order of 1882. Its role in the revival of monasticism is highlighted.

Key words: Dobromyl reform, Basilian Order, history, monastery.

Дослідження питань культурно-освітньої діяльності василіан на теренах Галичини дозволяє поглибити розуміння багатьох сторін суспільного життя українців даного регіону кінця XIX – першої половини XX ст. Важливий вплив на церковне, духовно-культурне життя краю мала Добромильська реформа 1882 р. З часів Берестейської унії жодне інше питання церковного життя не викликало такого інтересу серед духовенства, інтелігенції, громадськості. Серед наукових праць насамперед варто назвати ґрунтовне дослідження М. Каровця, де розглядається основні події церковного життя, листування духовних та політичних діячів у 80-х рр. XIX ст., що стосується реформи [3]. Також потрібно виокремити збірник праць, присвячений її 120-річчю [1; 2; 7; 9], статтю І. Матійчин, у якій висвітлюється вплив Добромильської реформи на розвиток української духовної пісні [4]. Водночас необхідні подальші наукові дослідження, які б на основі архівних матеріалів, публіцистичних праць висвітлювали події, пов'язані з реалізацією та основними наслідками реформи.

Метою статті є систематизація історичних відомостей про головні передумови, події, пов'язані з її проведенням та результати Добромильської реформи в церковному та духовно-культурному житті суспільства.

Висвітлюючи передумови Добромильської реформи дослідники часто підкреслюють складне становище василіанського чернецтва у Галичині з початку XIX ст., що було зумовлене релігійними реформами австрійської влади у 70-80-х рр. XVIII ст. У 1782 р. в Австрії були заборонені усякі права та привілеї для чернечих структур, зв'язки з їхніми головними осередками, а усіх монахів підпорядкували владі єпископів. Скасовувалася централізація монастирів – з 1783 р. монастирі кожної єпархії утворювали окрему провінцію. У 1783 р. скасовувалися усі монастирські школи, монахи могли продовжити навчання в єпархіяльних семінаріях і там же проживати. До новіціату можна було приймати лише тих кандидатів, котрі закінчили шість років богословських студій у єпархіяльній семінарії та відбули душпастирську практику. Згідно указу 1784 р. ігуменів мали призначати не провінційні капітули, а обирати монахи даного монастиря. Протоігуменам було заборонено провадити візитацію монастирів [7, с. 69].

Австрійська влада ліквідувала значну кількість монастирів, в першу чергу малих. Якщо

© Береґ О. І., 2013

у 1777 р. в Галичині було 58 монастирів, то у XIX ст. їх залишилося лише 14. Релігійні реформи створили у тих монастирях, які залишилися атмосферу непевності, тимчасовості, почуття загрози. Василіани занедбали свою місіонерську діяльність, не маючи до того відповідних сил та бажання, хоча тоді ще до василіанського чину належав 51 священик [7, с. 71].

Керівництво Чину намагалося зупинити цей занепад, зокрема, у 1850 р. було ухвалено заходи, мета яких полягала у покращенні внутрішньої дисципліни ті піднесенні освітнього рівня ченців. Тоді ж, із цією метою, частково було змінено статутні правила Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ). У зв'язку з тим, що кризові явища у той період охопили всі чернечі Ордени та Згромадження імперії Габсбургів, Папа Пій IX зніціював у 1852 р. здійснення загальної візитації усіх чернечих інституцій в Австрійській імперії. Головним візитатором було призначено празького кардинала Шварценберга, від імені якого візитацію осередків василіанського чину у Галичині здійснив пряшівський єпископ Й. Гаганець. Наслідком цієї візитації стало скликання 11 серпня 1858 р. капітули ЧСВВ у Добромилі та ухвалення нових правил. У 1874 р. візитацію монастирів василіанського чину здійснив митрополит Й. Сембратович [2, с. 139]. У зверненні до отців ЧСВВ у 1880 р. протоігумен К. Сарницький закликав не зневірюватися та не усуватися в справі народної просвіти незважаючи на складні обставини та заборони. Він, зокрема, говорив про потребу перенесення монастиря із Словіти до Львова, де заснувати виховний заклад для руських дівчат [13, ф. 3 (МВ), од. зб. 116, арк. 19]. Проте всі ці заходи не принесли бажаних результатів і кризу подолати не вдалося.

Складним було матеріальне становище василіан – воно не дозволяло їм навіть утримувати резиденцію генерального прокуратора чина у Римі, костел св. муч. Сергія і Вакха, що у 1641 р. папа Урбан VIII для них призначив на вічні часи [13, ф. 3 (МВ), од. зб. 116, арк. 74]. При ній знаходився будинок, чисельна бібліотека. У 1877 р. протоігумен ЧСВВ о. Я. Загайський запропонував вислати людину, котра б охороняла спорожнілу церкву св. муч. Сергія та Вакха від конфіскації. Проти цього виступив ігумен та троє монахів Крехівського монастиря, вважаючи, що чотирнадцять убогих монастирів у Галицькій провінції не можуть собі дозволити вислати одну людину до Риму. Вони підкреслювали, що монастирі внаслідок «... заперечення наданих прав, то стягненням капіталів на облігації с найнижчим опроцентуванням, то уніфікацією тих же, за законом з 1868 р. на нові облігації с великим ущербом, наслідком податками, котрі майже що не половину річного приходу по менших монастирів забирають» – з ледве своїх не багатьох монахів можуть утримати [13, ф. 3 (МВ), од. зб. 116, арк. 76].

Протоігумен К. Сарницький розумів, що василіани, єдиний чин у греко-католицькій церкві, не могли власними силами виправити ситуації, оскільки ослабла чернеча дисципліна, не було належної діяльності Добромильського новіціату. Саме він виступив головним ініціатором духовної реформи василіанського чину, написавши лист до папи Лева XIII. Вона мала на меті зміцнити внутрішню організацію василіан шляхом виховання когорти високоморальних, освічених ченців, які самі мали стати прикладом духовного служіння для нових кандидатів чину. У проведенні реформи важлива роль відводилася римо-католицькому ордену єзуїтів, члени якого на певний час мали стати наставниками молодих василіан.

Митрополит Й. Сембратович у своєму листі до папи також визнавав необхідність реформи. На його думку, призначати магістра новіціату повинен митрополит, новіціат же мав бути щонайменше у трьох монастирях, усі монастирі та монахи зокрема мали бути більш залежними від єпископа. Також він вважав, що єзуїти під час реформи повинні стати василіанами. Цього не підтримував К. Сарницький, який підкреслював, що магістр новіціату, як і весь чин повинен бути незалежним від єпископів [3, с. 121].

Одним із найважливіших чинників Реформи став Апостольський лист Папи Лева XIII з 12 травня 1882 р. «*Singulare presidium*» (особливою охороною), який, поруч з вказівками щодо проведення реформи, містив вимогу зберегти український обряд і звичаї. Згідно з ним василіани були позбавлені права обирати провінціала та консулторів, а Добромильський монастир з усім

рухомим та нерухомим майном на необмежений час передано єзуїтам в особі ректора Добромильського новіціату [13, ф. 3(МВ), од. зб. 1375/5, арк.1].

Це спричинило незадоволення василіан, котрі підкреслювали що таке рішення може прийняти лише «капітула законна», яка повинна зібратися у серпні [14, ф. 684, оп. 1, спр. 1343, арк. 1]. Реформу, запропоновану архімандритом К. Сарницьким, не сприймала значна частина духовенства. Так, митрополит Й. Сембратович не заперечував важливість реформи, однак був проти залучення єзуїтів. Проти реформи активно виступали греко-католицькі священики, зокрема, Д. Танячкевич, що публікував свої статті під псевдонімом О. Обачний. Він, зокрема, зазначав, що й римо-католицькі монахи не вели «якоюсь особливої діяльності наукової, о якомусь особливішому впливі на суспільність – нічого такого о них не чувати» та підкреслював, що від монахів вимагають не активної суспільної діяльності, якою вони ніколи не вирізнялися, а лише «строногого релігійного життя, по чину нашої Церкви». Для нього не мало значення, чи це призначення буде сповнене кількома чи кількадесятьма монахами [5, с. 16]. Передачу єзуїтам Добромильського монастиря не підтримувало багато монахів, протест Бучацького монастиря підписали монастирі у Львові, Гошеві, Красноставі, Погоні, Золочеві, Добромилі, Дрогобичі і Лаврові [10].

Проти реформи під керівництвом єзуїтів виступали москвофіли та багато патріотично налаштованих діячів, зокрема, Т. Окуневський, Ю. Целевич, Н. Вахнянин, Ю. Романчук. У 29 червня 1883 р. у Львові відбулося народне віче, яке виступило проти передачі Добромильського монастиря єзуїтам, наголошуючи, що це суперечить фундаційній грамоті Добромильському монастирю, де власниками обителі визнавалися лише василіани і передача відбулася проти волі василіан [11]. Тоді петицію підписали більше 2 тис чоловік, однак відповіді на неї не було отримано. У 1884 р. у Львові відбулося віче, на якому поруч із народовцями та москвофілами, взяли участь близько 2000 селян, що тоді прийшли на відпуст. На ньому був висловлений протест проти передачі Лаврівського монастиря єзуїтам [3, с. 298]. Передачу монастиря єзуїтам не підтримувало також багато поляків, зокрема редакцією газети «Standart Polski» було зібрано декілька тисяч підписів [12].

На підставі розпорядження міністерства віросповідань і просвіти та галицького намісництва 15 червня 1822 р. відбулася передача Добромильського монастиря і новіціату «на часовий заряд і на часову управу отцям Ісусового Товариства». У Добромильському монастирі на той час було три монахи та один новак, які залишили обитель. У монастирській касі тоді було усього 7519 флоринів, тоді як галицькі часописи цю суму значно перебільшували [3, с. 183]. Добромильський монастир єзуїти застали у запущеному стані. Вони зробили тут ремонт, було поставлено нові вікна, двері, підлогу, пофарбовано келії [3, с. 199]. Новий ректор новіціату о. Г.Щепковський подарував боржникам монастиря їх борги, дізнавшись що це були незаможні люди [3, с. 202].

У 1884 р. до Добромильської реформи було прилучено Лаврівський монастир. У Лаврові тоді діяла чотирикласна німецька школа, було відкрито філософські студії, де викладали спочатку єзуїти, а з 1894 р. василіани. Як і у Добромилі, у Лаврові було засноване Братство Серця Христового або Апостольства Молитви, з особливою пошаною щороку відзначалося свято Пресвятого Серця Христового, ювілеї 300 річниці смерті св. Йосафата (1923 р.) та реформи чина (1932 р.) [3, с. 296].

Перед Добромильською реформою у Лаврівському монастирі було 3 священики та 3 монахи, що вкладали у народній школі [3, с. 296]. У 1934 р. в монастирі було 5 священиків, 35 учнів школи філософії, 11 монахів та 5 хлопців [14, ф. 684, оп. 2, спр. 46, арк. 26].

Під час своєї реформаторської діяльності єзуїти застосували лише правила св. Василя Великого. Після завершення однорічного навчання у новіціаті василіани навчалися на гуманітарному курсі, потім ще 2 роки вивчали філософію і 4 роки – богослов'я на вищих або нижчих теологічних курсах відповідно до своїх природних здібностей та старанності. Так само як у єзуїтських колегіях, василіанські студенти латинською мовою писали вірші та публічно виголошували промови і діалоги, грецькою мовою провадили диспути і застосовували її в кореспонденції, а німецькою – виголошували проповіді. Найбільш здібних василіан відряджали у Краків, де вони навчалися в єзуїтській колегії на вищих філософських і теологічних курсах [9,

с. 98]. Учні Добромильського новіціату навчалися писати твори, організовували концерти духовної музики, тематичні вечори та академії.

У 1887 р. відбулися урочистості з нагоди отримання для Добромильського монастиря цінного подарунку від Святішого Отця Льва XIII мощів св. Пасива – римського мученика перших століть християнства, що стало виявом прихильності Апостольської Столиці [9, с. 99].

У Добромильській реформі взяли участь 47 єзуїтів [9, с. 107]. Вони не перешкоджали розмовляти українською мовою, читати українські твори, не відбулося латинізації східного обряду. Водночас були зроблено низку нововведень – набожества до Пресвятої Євхаристії та до Христового Серця, культ св. Йосифа, які згодом поширилися в інших місцевостях. Великого значення набув культ Богородиці, зокрема майські набожества до Діви Марії. Ці та інші новації відобразилися у нововасиліанській пісенній творчості. З'явилися нові підгрупи пісень, зокрема, значно збільшився корпус пісень, присвячених Богородиці [4, с. 452]. Василіани брали участь у відпустях, які відбувалися двічі на рік у Старосельському паломницькому осередку присвяченому Пресвятій Діві Марії, при якому знаходився новіціат єзуїтів Галицької провінції [9, с. 98]. Також єзуїти запровадили практику набоженств до Найсвятішого Серця Ісуса і Непорочного Серця Пречистої Діви Марії, надолужувального Святого Причастя за гріхи інших осіб, братство Апостольство Молитви стало місцем зустрічі та спільної молитви українців і поляків [9, с. 99]. З 1897 р. василіани співпрацювали у реформі сестер василіанок, які організовували гімназії для дівчат.

Одне із складних завдань єзуїтів полягало у пошуку коштів для належного утримання щораз більшого числа василіанських новаків. Із збільшенням кількості монахів та новаків постала проблема їх розміщення та матеріального забезпечення. Крім магістра новіціату цим питанням також постійно займався і візитатор василіан отець М. Мицельський. З цією метою він клопотав у Відні, домагаючись аудієнції у цісаря Франца-Йосифа, який був прихильний до єзуїтів та неодноразово погоджувався зменшити їм податки чи сам робив для них пожертву [9, с. 103]. Хоча Добромильський монастир фінансово підтримували єзуїти, цього було недостатньо, у зв'язку з чим К. Сарницький закликав ігуменів невеликих обителей надати матеріальну допомогу для побудови ще одного поверху монастиря. Це, на його переконання, було необхідне для справи відродження василіанського чину. Ті ж, хто не мав можливості це зробити, «можуть монастирю Добромильському хоча б тим допомогти, що піднімуться на інтенцію його відправити кількесот або кілька десятків служб Божих» [13, ф. 3 (МВ), од. зб. 1250/ 20, арк. 2].

У 1886 р. у зв'язку з епідемією тифу новіціат з Добромиля було перенесено до Львова у монастир св. Онуфрія. У 1902 р. новіціат остаточно перемістили до Крехівського монастиря. У 1904 р. єзуїти завершили свою працю реформування василіанського чину. На його розвиток негативно вплинула Перша світова війна, після закінчення якої знову почався розвиток чину. Згодом Добромильська реформа поширилася і у Закарпатті – у 1920 р. протоігумен закарпатських монастирів о. Я. Хома для проведення реформи запросив галицьких василіан. Магістром новіціату в Мукачеві на Закарпатті став о. Г. Кинах, а ігуменами місцевих монастирів стали галицькі монахи [3, с. 98].

Побоювання чисельних противників реформи щодо ополячення українського чернецтва не виправдались. У пастирському посланні ігуменам та чернечим громадам присвяченому реформі ЧСВВ архімандрит К. Сарницький через декілька років після початку реформи (не раніше 1885 р.) наголошував на позитивних результатах праці єзуїтів – відродженні духовності, збільшенні кількості новаків до більш ніж двадцяти, котрі, «крім щоденних богослужб навчаються філософії та риториці, приготівляються з... пильністю до наук богословських, щоб ними збагатитися» [13, ф. 3 (МВ), од. зб. 1250/ 20, арк. 1].

Добре поставлена освітньо-виховна робота принесла свої результати: кількість бажаючих вступити до василіанського чину зростала, змінювалась думка про реформу у галицької інтелігенції. І. Франко, один із завзятих противників реформи, згодом оцінюючи її доцільність, писав: «...єзуїтський новіціат у Добромилі видав ряд мужів, що, не зважаючи на свій щирий католицизм, не тільки не затратили почуття своєї національності, але й поробилися завзятими народовцями» [Цит за: 4, с. 452]. О. Назарук, який відвідав влітку 1930 р. Добромильський

монастир, нарахував у ньому близько 50-ти монахів, з яких більшість були вихованцями школи філософії. Найбільше у Добромільській монастирській церкві йому запам'яталася таблиця в честь пам'яті першого настоятеля та магістра єзуїта Г. Щепковського від «вдячних синів чину василіан реформи Добромільської». Саме під час цієї реформи, зазначив О. Назарук, «поляки вперше свідомо і совісно зачали тут, в сім монастирі, сповняти благородну місію допомоги» [14, ф. 364, оп. 1, спр. 182, арк. 21]. Про її позитивні наслідки вказував і архімандрит ЧСВВ Д. Ткачук – монахи «радісно сповняють свої обіти, бережуть совісно правил, піддаються з покорною законній карності й проводів своїх наставників. Залюбки прикладаються до молитви й духовних вправ» [8, с. 4].

Якщо на початку Добромільської реформи разом з новаками було 173 монахів, то напередодні Першої світової війни їх було вже 234, які працювали у 16 монастирях та заморських місіях у Бразилії та Канаді, на початку 1938 р. чисельність василіан досягла 652 [6, с. 35]. У цьому допомагали такі церковні товариства й організації як Апостольство Молитви, що лише у Галичині налічувало майже 400 тис. осіб; Марійські Дружини, які перед Другою світовою війною становили 350 осередків та об'єднували понад 23 тис. членів. Для відновлення релігійного життя організовувалися місії та реколекції для широких верств суспільства. Протягом неповних 50 років у Галичині василіани провели близько 500 великих всенародних місій та близько 3 тис. реколекцій [6, с. 37]. У справі виховання молоді видавався ілюстрований щомісячне видання «Наш приятель» [6, с. 39].

Оновлений ЧСВВ став потужним інтелектуальним центром. Освічені монахи з належним європейським вишколом зайняли високі посади викладачів семінарій, монастирських центрів, державних шкіл, помічників єпископів. Систематична, ґрунтовна теологічна освіта була передумовою подальшого розвитку богослов'я. У містах і селах Галичини монахи утворили густу мережу релігійних товариств. Популярний релігійний часопис «Місіонер», заснований у 1897 р. ігуменом монастиря св. Онуфрія у Львові о. А. Шептицьким, мав тираж 50 тис. екземплярів [1, с. 124].

Добромільська реформа підготувала багато відомих українських церковних діячів. До них належали, зокрема, як митрополит А. Шептицький, єпископи С. Ортинський та Й. Коциловський, протоігумен Галицької провінції П. Філяс, протоархімандрит Д. Ткачук, перший серед василіан дійсний член НТШ Й. Скрутень, історики Р. Лукань, М. Войнар, М. Ваврик, Ю. Катрій, літератори І. Назарко, С. Сабол, А. Пекар та інші.

Добромільська реформа була позитивним явищем в українському духовному житті, допомогла оновитися василіанському чинowi, що у XIX ст. опинився в складному становищі. Реформа значною мірою вплинула на розвиток чернецтва в краї та церковний розвиток загалом, сприяла формуванню української духовної культури, якій були притаманні високий рівень освіченості, внутрішня дисципліна та здатність до соціально-економічної адаптації.

Література

1. Гайковський М. Архиреї реформованих василіан і духовне відродження Української Греко-Католицької Церкви / М. Гайковський // Добромільська реформа і відродження Української Церкви: Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромільської реформи Василіанського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василіанського новіціату з Добромиля у Крехів. – Л. : Місіонер, 2003. – С. 116-129.
2. Дрогобицький І. Еволюція культурно-освітньої праці Чину Святого Василя Великого в другій половині XIX ст. / І. Дрогобицький // Добромільська реформа і відродження Української Церкви: Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромільської реформи Василіанського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василіанського новіціату з Добромиля у Крехів. – Л. : Місіонер, 2003. – С. 136-145.
3. Каровець М. Велика реформа Чина Св. Василя В. 1882 р / о. М. Каровець. – Л. : бібліотека Української Католицької Організації, Ч. II., 1933. – 204 с.; Ч IV, 1938. – 499 с.
4. Матійчин І. Добромільська реформа василіан 1882 року та її вплив на розвиток української духовної пісні / І. Матійчин // Бойківщина: Науковий збірник. – Дрогобич: НКТ «Бойківщина»; Коло, 2007. – Т. 3. – С. 450-453.

5. Обачний О. Правдиві причини для яких упадає у насъ Чинь монашій Св. Василя / О. Обачний. – Л. : З Друкарнь Товариства имени Шевченка, 1882. – 20 с.
6. Патрило І. На порозі другого сторіччя оновлення Василянського Чину св. Йосафата / о. І. Патрило, протоархимандрит ЧСВВ // Записки ЧСВВ. – Секція II. Рим. – 1982. – С. 33-41.
7. Романик Й. Стан Чину Святого Василя Великого у другій половині XIX століття і його реформа / о. Й. Романик, ЧСВВ // Добромільська реформа і відродження Української Церкви: Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромільської реформи Василянського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василянського новіціату з Добромиля у Крехів. – Л. : Місіонер, 2003. – С. 57-94.
8. Ткачук Д. Письмо до всіх отців і братів про святкування п'ятдесятиліття віднови Чина 1882-1932 / о. Д. Ткачук, архимандрит ЧСВВ. – Рим, 1932. – 8 с.
9. Чесляк С. Отець-сзуїт Войцех-Марія Баудісс і Добромільська реформа Чину Святого Василя Великого / о. д-р С. Чесляк, ТІ // Добромільська реформа і відродження Української Церкви: Доповіді та матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 120-літній річниці початку Добромільської реформи Василянського Чину Св. Йосафата і 100-літній річниці перенесення василянського новіціату з Добромиля у Крехів. – Л. : Місіонер, 2003. – С. 95-115.
10. Діло. – Ч. 42. – 21 червня 1882 р.
11. Діло. – Ч. 68. – 18 червня 1883 р.
12. Діло. – Ч. 50. – 6 липня 1882 р.
13. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника.
14. Центральний державний історичний архів у м. Львові (ЦДАЛ).